
Organi za notranje zadeve v času družbenih sprememb v Sloveniji in Jugoslaviji ter v akciji »Sever«

Branimir Bračko

Namen prispevka:

Namen prispevka je opisati, s kakšnimi težavami in dilemami so se organi za notranje zadeve (v nadaljevanju ONZ) srečevali v času družbenih sprememb v Sloveniji in Jugoslaviji ob koncu osemdesetih let ter kakšni so bili sistemski in zakonski pogoji za njihovo delovanje pred akcijo »Sever« in med njo. Prikazuje tudi, da so ONZ s to akcijo preprečili nastanek izrednih razmer v Sloveniji in zrušitev slovenskega vodstva ter da so s tem pomembno prispevali k procesom demokratizacije in h kasnejši osamosvojitvi Slovenije.

Metodologija:

Uporabljena je opisna metoda na osnovi razpoložljivih dokumentov in osebnih zapiskov ter strokovna literatura.

Ugotovitve:

»Mitinga resnice« v Ljubljani ni bilo, ONZ so ga dejansko uspeli preprečiti. V tem je gotovo največji uspeh akcije »Sever«. Angažiranje v akciji sodelujočih sil je zato bilo upravičeno, saj bi bile neposredne in posredne posledice mitinga lahko usodne za nadaljnji razvoj Slovenije. Na mitingu bi gotovo prišlo do množičnih izgrediv, do kršitev javnega reda in miru, ogrožanja življenja ljudi in do uničevanja premoženja. Tako bi bila omajana stabilnost Slovenije in zavrti procesi demokratičnih družbenih sprememb.

V akciji »Sever« smo uživali podporo vseh državnih in družbenih organov v Sloveniji, in še posebej vseh državljanek in državljanov, ki so nam bili pripravljene nuditi vsakršno pomoč. Pogoji za delovanje ONZ so bili tako optimalni.

Med pripadniki ONZ v akciji ni bilo nobenega omahovanja. Spoštovanje ustavnega položaja Slovenije so bili pripravljene zagotoviti z vsemi sredstvi, po potrebi tudi s silo.

Omejitve/uporabnost raziskave:

Ugotovitve analize se nanašajo izključno na ONZ v času družbenih sprememb v Sloveniji in Jugoslaviji ob preprečitvi »mitinga resnice« ob koncu 80-ih let. Uporabnost analize je zelo pomembna za razumevanje teh družbenih razmer in vloge ONZ oziroma Republiškega sekretariata za notranje zadeve (v nadaljevanju RSNZ) v tem času in času akcije »Sever«.

Praktična uporabnost:

Ugotovitve analize bodo uporabne kot prispevek k dokumentiranju pomembne vloge ONZ oziroma RSNZ ob koncu 80-ih let in v času akcije »Sever«.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Mesto in vloga ONZ oziroma RSNZ v času družbenih sprememb v Sloveniji in Jugoslaviji ter v akciji »Sever« je prvič predstavil takratni namestnik republiškega sekretarja za notranje zadeve, odgovoren za operativne zadeve.

UDK: 351.74/76:323.233(497.4)“1989”

Ključne besede: akcija »Sever«, organi za notranje zadeve, republiški sekretariat za notranje zadeve, milica, »miting resnice«

The Role of Interior Affairs Authorities at the Time of Social Change in Slovenia and Yugoslavia and During Operation »Sever«

Purpose:

This contribution aims to depict the special problems and dilemmas faced with by the interior affairs authorities (the IAA) at the time of social change in Slovenia and Yugoslavia in the late 80s, and the systemic and legislative circumstances of the IAA's operation before and during Operation »Sever«. It also shows how the IAA averted a crisis situation in Slovenia and the intention of removing Slovenia's leaders from power, thus significantly contributing to the process of democratisation and facilitating Slovenia's independence.

Methodology:

The paper examines the documents, personal notes and expert resources by means of the descriptive method of research.

Findings:

As the IAA managed to obstruct it, »the rally of truth« was never held in Ljubljana. This was by all means the greatest accomplishment of Operation »Sever«. The forces which were engaged in the operation had performed their duties legitimately as the direct and indirect outcome of the rally could have proven fatal to Slovenia's progress. The rally would most definitely have resulted in mass riots, violations of public order, and jeopardize people's lives and property. This would gravely destabilise Slovenia and thwart transition to democratic social change.

Operation »Sever« enjoyed the support of all state authorities in Slovenia and, notably, that of its citizens who were ready to provide any assistance needed. The circumstances in which the IAA had to function were optimal.

Members of the IAA never hesitated to take action. They would have protected Slovenia's constitutional status at all times and with all resources available, including force, if necessary.

Research limitations/implications:

The outcomes of this analysis refer specifically to the IAA's operation at the time of social change in Slovenia and Yugoslavia in the late 80s when »the rally of truth« was obstructed. The analysis is important for understanding social change

and the IAA's role (i.e. the role of the Secretariat of the Republic of Slovenia for Interior Affairs) in this specific period and during Operation »Sever«.

Practical implications:

The analysis documents the important role of the IAA (i.e. the role of Secretariat of the Republic of Slovenia of Internal Affairs) in the late 80's and during Operation »Sever«.

Originality/value:

The significance of the IAA, i.e. the Secretariat, role during social change in Slovenia and Yugoslavia and during Operation »Sever« has been, for the first time ever, presented by the then Deputy Secretary of the Secretariat of the Republic of Slovenia of Internal Affairs who was in charge of operational activities.

UDC: 351.74/76:323.233(497.4)"1989"

Keywords: Operation »Sever«, interior affairs authorities, Secretariat of the Republic of Slovenia of Internal Affairs, police, »rally of truth«

1 UVOD

Ob koncu 80-ih let so bila zelo pogosta razmišljanja, posveti, razprave, zborovanja in celo kongresi, katerih glavna tema je bila, kako preseči nastale družbene dileme in kako kreniti naprej. S tem so se ukvarjali takratni državni organi, družbenopolitične organizacije, organizacije civilne družbe in še zlasti nastajajoče zveze, ki so kasneje prerasle v politične stranke. O nujnosti preoblikovanja družbenopolitičnega sistema ni bilo več nobenih dvomov, vendar so bila stališča in mnenja dokaj različna, v ozadju pa je bilo čutiti razmišljanje, kako daleč naj gredo oziroma kako radikalne naj bodo te spremembe.

V osnovi je šlo za dve poglavitni vprašanji, kaj bo z Jugoslavijo, kako naj bo v bodoče oblikovana – ali kot federacija, kot konfederacija ali kot asimetrična zveza republik – in kako preoblikovati obstoječi družbenopolitični sistem. Iz teh dveh temeljnih dilem so izhajale vse mnogoštevilne napetosti, nezaupanja in sumničenja v odnosih med republiko Slovenijo in zvezno državo, znotraj Slovenije pa med takratnimi oblastnimi organi in nastajajočo pluralistično opozicijo. V ostrih polemikah, ki so ob tem potekale, so pristaši centralizma govorili o reduciranju Jugoslavije na geografski pojem ter še zlasti poudarjali, da razvoj v smeri decentralizacije ogroža položaj Srbov. Sledili so hudi pritiski, s čimer se je pokazalo, da »teženj po večji samostojnosti Slovenije ne bo mogoče uresničiti po mirni poti« (Ribičič, 1992: 28).

To dogajanje ni obšlo ONZ, ki so kot strokovni varnostni organi delovali v takratnem sistemu splošne ljudske obrambe (SLO) in družbene samozaščite (DS). Kaj storiti, kako naprej, kakšen naj bo prihodnji način organizacije, kakšna vsebina dela, njihove pristojnosti in pooblastila, komu vse naj bodo odgovorni za svoje delo in kdo naj nad njihovo dejavnostjo izvaja nadzor, vsa ta vprašanja so se na novo odpirala.

Reševanje teh dilem še zdaleč ni bilo odvisno samo od nas v ONZ, kjer smo bili razpeti med obveznostmi do še vedno delujoče zvezne države in njenih organov,

obenem pa so bile v Sloveniji v procesu družbenih sprememb tudi na varnostnem področju vse pogostejše težnje po samostojnem urejanju zadev. Bili smo odgovorni za opravljanje nalog, kot so izhajale iz obstoječe zakonodajne ureditve, ki pa so bile pogosto že presežene zaradi uveljavljanja novih pogledov, modelov in vrednot v nastajajočem pluralnem prostoru. Svojega delovanja po obstoječi (zvezni in republiški) zakonodaji pa nismo mogli niti hoteli preprosto prekiniti, saj smo bili vezani na odločitve pristojnih državnih organov. Sicer pa velja poudariti, »da vloge policije ni mogoče spremeniti brez spremembe političnega sistema. Le sprememba političnega sistema lahko povzroči spremembe v policiji« (Anžič, 1991: 17).

Kot je že bilo navedeno, so ONZ v tistem času delovali v sistemu SLO in DS. Zato smo pričakovali, da nam bodo nekatere odgovore na številne probleme, ki so nas okupirali v tistem času, ponudili posveti v takrat delujočih komisijah za SLO in DS pri družbenopolitičnih organizacijah. Na enem od takšnih posvetov »Aktualna vprašanja varnosti, obrambe in zaščite v procesu družbenih sprememb« oktobra 1989 so v pripravah in izvedbi aktivno sodelovali tudi nekateri predstavniki RSNZ (Komisija za SLO in DS pri CK ZKS, 1989).

V vnaprej pripravljenem gradivu za posvet je bilo izpostavljeno, »da se mora nujnim reformam političnega in ekonomskega sistema prilagoditi tudi celotna teoretična, pravna in praktična zasnova varnostnega sistema« (ibid.). Med osnovnimi ugotovitvami je bilo poudarjeno, »da je varnostni sistem možno zasnovati in razvijati na zaupanju v ljudi, njihove organizacije in skupnosti. Pri tem se je nujno odreči vsem ideološkim in političnim monopolom na tem področju. Ob zavedanju, da varnostni organi razpolagajo z monopolom prisile pri uresničevanju interesov države, se postavlja vprašanje, ali je državni interes tudi skupni družbeni interes in ali je usklajen s posamičnimi interesi, ali so splošne družbene koristi in vrednote tudi koristi in vrednote za večino ljudi ali le za določen del družbe in ali so nadzorstveni mehanizmi usmerjeni zgolj v zaščito sistema oziroma njegove strukture« (ibid.). Smer razvoja je bila s tem nakazana (ibid.). Lahko rečemo, da je šlo za izpraševanje v krizi sistema, ki ni bila samo politična, ampak tudi ekonomska. Vplivala je tudi na delovanje državnih organov in na njihove medsebojne odnose, zlasti med zveznimi in republiškiimi državnimi organi ter na odnos do Jugoslovanske ljudske armade (v nadaljevanju JLA).

2 UVAJANJE SPREMEMB V ORGANIH ZA NOTRANJE ZADEVE

VRSNZ in njegovih območnih organih – upravah za notranje zadeve (v nadaljevanju UNZ) smo dokaj samostojno pristopili k prilagajanju svojega delovanja novim razmeram. V takratnih razgibanih časih smo prednost dajali preventivnemu delu, kar se je še posebno odražalo pri pogostih zbiranjih državljanov. Našo navzočnost na javnih shodih in prireditvah in drugih masovnih zbiranjih smo omejili na najnujnejši obseg, vendar v skladu s predvidevanji morebitnih kršitev javnega reda in miru (v nadaljevanju JRM), poskusov uničevanja premoženja ali ogrožanja življenja ljudi, pa tudi da bi preprečili morebiten nasilen potek shoda ali prireditve. Represivno smo ukrepali le takrat, ko je bilo to neizogibno. Sicer pa je bila takšna usmeritev v delu ONZ že več let. Prijavljene in neprijavljene

javne shode in prireditve smo spremljali predvsem zaradi varovanja, do uporabe prisilnih sredstev je prišlo samo izjemoma ob izgredih na športnih prireditvah. Naj pri tem še opozorim, da smo v zapletenih razmerah leta 1989 javnemu tožilstvu ovadili le 2 osebi zaradi »političnih kaznivih dejanj«, od tega eno zaradi žalitve države. Torej samo eno osebo za verbalni delikt (Bračko, 1989).

Na mejnih prehodih smo intenzivno izvajali ukrepe za pospeševanje prometa oziroma skrajševanje čakalnih dob. Kontrolne posege smo namenili le osebam, iskanim zaradi kaznivih dejanj. Kontrolni vnašanja tiskanih stvari nismo namenjali posebne pozornosti. Zakonodaja je le postopoma sledila razvoju in novim spoznanjem. Do nekaterih zakonskih sprememb pa je na področju notranjih zadev kljub temu prišlo dokaj hitro. Spremenjen je bil Zakon o notranjih zadevah (ZONZ), kjer je bila dodana določba, da moramo osebi, ki smo ji odvzeli prostost, omogočiti stik z odvetnikom. Pooblastilo ONZ za pridržanje oseb je bilo omejeno le na zagotavljanje varnosti domačih in tujih državljanov (Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o notranjih zadevah, 1989). Nekatero spremembo zakonov so se takrat šele pripravljale. Pravica ONZ do odrejanja pripora naj bi bila po novem v Zakonu o kazenskem postopku (ZKP) s treh dni omejena na 48 ur, odstopanje od načela tajnosti občil bi smelo dovoliti le sodišče, in ne več republiški sekretar za notranje zadeve, kot je to bilo opredeljeno v ustavnih dopolnilih ... Skupna značilnost sprememb je bila omejevanje pooblastil ONZ.

Nekaj načelnih usmeritev za naše delovanje smo povzeli iz sprejetih ustavnih amandmajev. V skladu s tem smo utrdili odgovornost ONZ do republiške skupščine in do republiškega izvršnega sveta, odpravljene pa so bile relacije do družbenopolitičnih organizacij. Letna in druga poročila in informacije o delu ONZ smo omejili le na pristojne državne organe, kar je bilo kasneje urejeno tudi s posebnim Zakonom o spremembah določb zakonov, ki določajo pooblastila in naloge družbenopolitičnih organizacij (1990), odpravili smo zavarovanje objektov družbenopolitičnih organizacij in njihovih funkcionarjev (Bračko, 1990).

V času teh sprememb je bila ustanovljena tudi skupščinska Komisija za nadzor nad delom Službe državne varnosti, medtem ko je Svet za varstvo ustavne ureditve postal le organ Predsedstva SR Slovenije, ne pa skupno telo najodgovornejših državnih organov in družbenopolitičnih organizacij, kar je določal Zakon o spremembah zakona o Svetu SR Slovenije za varstvo ustavne ureditve (1988). S temi spremembami je bila dosežena tudi določena depolitizacija ONZ, »čepprav zgodovina policije dokazuje, da je družbeno-kontrolna vloga policije vedno odvisna od politike in države. Kdor ima državo, hoče imeti tudi svojo policijo kot sredstvo za uveljavljanje svojih pogledov in stališč, čepprav skozi pravo, ki prav tako ni nikoli povsem nepristransko in samo regulatorno« (Pečar, 1990: 5).

3 ODNOS DO ZVEZNEGA SEKRETARIATA ZA NOTRANJE ZADEVE

V Zveznem sekretariatu za notranje zadeve (v nadaljevanju ZSNZ) in drugih zveznih organih, posebej še v JLA, so z nezaupanjem spremljali uveljavljanje demokratičnih sprememb v Sloveniji.

Področje notranjih zadev je bilo v prvem povojnem obdobju v izključni pristojnosti federacije. Do sprememb oziroma decentralizacije je prihajalo postopoma, tako kot so se spreminjale zvezna in republiške ustave. Prve večje spremembe so iz leta 1953, ko so bili sprejeti ustavni zakoni, do nadaljnjih pa je prihajalo z novimi zveznimi in republiškiimi ustavami v letih 1963 in 1974.

V pristojnosti federacije so ob spremembah ostajale predvsem določene zadeve državne varnosti, gibanje in prebivanje tujcev, prehajanje državne meje, zvezno državljanstvo in zavarovanje zveznih organov, določenih oseb in diplomatsko-konzularnih predstavništev. Na nekaterih od teh področij je ZSNZ obdržal le pravico do inšpekcijskega nadzorstva ter pravico do izdajanja obveznih strokovnih navodil.

V praksi pa decentralizacija ni nikoli v celoti oziroma neovirano zaživela. Vedno znova, tudi po letu 1974, smo se srečevali z nerazumevanjem in celo omalovaževanjem veljavne ustavne ureditve. Morali smo opozarjati, da je naša naloga varovati ustavni red in izvajati na njegovi osnovi sprejete zakonske predpise. Poudarjali smo, da se ni mogoče zatekati k nekaterim svojevoljnim razlagam, da je ZSNZ hierarhično najvišji ONZ v državi, ki so mu vsi drugi organi podrejeni. V zvezi s tem smo se uprli poskusom določanja enotne ureditve zadev, ki niso več spadale v zvezno pristojnost, kot so bile na primer zadeve javne varnosti, oziroma milice (enotna uniforma, odstranitev slovenskega grba) ali poskusi centralizacije informacijskega sistema ONZ.

Tako je bila v odnosih med RSNZ in ZSNZ ves čas nekakšna dvojnost. Na eni strani smo bili zavezani k vsaj formalnemu sodelovanju, na drugi strani pa smo morali odvrčati poskuse neupravičenih posegov v našo samostojnost. Dogajanje v Sloveniji je bilo spremljano s precejšnjim nezaupanjem. V ZSNZ so menili, da bi morali prejemati izčrpnjša poročila iz Slovenije. To, kar jim je bilo posredovano, so ocenjevali kot pomanjkljivo, saj so gotovo pridobivali poročila tudi iz drugih virov. Izražali so zaskrbljenost in nezadovoljstvo glede (ne)ukrepanja ONZ v Sloveniji v zvezi z nekaterimi pojavi, ki so jih označevali za nacionalistične oziroma separatistične, posebej pred akcijo »Sever«.

Ne glede na to smo si v RSNZ prizadevali, da bi dogajanje v Jugoslaviji ob tako imenovani »jogurtni revoluciji« in »mitingih resnice« prikazali v skladu s slovenskimi stališči. Torej, da razvoja, ki gre v demokratično smer, v krepitev pravne države in pluralizma, v spoštovanje človekovih pravic, pluralizem lastnin in odprtost v Evropo in svet, ne smemo zavirati z nasilnimi ukrepi, s krepitvijo represije in z domnevnimi »dogajanja naroda«. Opozarjali smo, da je prav mitingaštvo pojav, ki najbolj ogroža, ne le posamezne republike, ampak obstoj Jugoslavije v celoti. To stališče Slovenije, je na sestanku zveznega in republiških ter pokrajinskih sekretarjev novembra 1989 v Zagrebu uspešno zastopal republiški sekretar za notranje zadeve, Tomaž Ertl. Slovenski pogled na dogajanje je na sestanku prevladal, čeprav na nekoliko posreden način. V sporočilu ZSNZ za javnost je bilo namreč navedeno, da so sekretarji obravnavali aktualne varnostne razmere v zvezi z mitingom v Ljubljani, pri čemer ZSNZ »opozarja, da so vsi državljani SFRJ dolžni spoštovati in izvajati odločitve pristojnih organov, sprejete na osnovi ustave in zakonov«, tako torej tudi odločitev MSNZ v Ljubljani o prepovedi mitinga, kar pa ni bilo izrecno poudarjeno (Bukovnik, 2002: 161).

Istege dne kot sestanek sekretarjev za notranje zadeve v Zagrebu (28. 11. 1989) je potekal sestanek s predsedniki slovenskih občinskih izvršnih svetov, ki ga je sklical Republiški izvršni svet SRS (RIS). Sestanka sem se udeležil kot predstavnik RSNZ in na njem poročal o pripravah ONZ za preprečitev mitinga. Najprej sem opisal preventivne ukrepe, ki smo jih že izvajali, nato pa še prikazal ukrepe za zaustavljanje avtobusov in vlakov z udeleženci mitinga na določenih kontrolnih točkah na cestnih in železniških povezavah med Slovenijo in Hrvaško ter poudaril, da smo si kot glavno nalogo zastavili preprečitev prihoda mitingarjev v Slovenijo oziroma Ljubljano. Kljub temu smo tudi varnostnim ukrepom na območju mesta Ljubljane posvetili potrebno pozornost. Glede odredb republiškega sekretarja za notranje zadeve (o omejitvi gibanja, o prepovedi prometa in prepovedi shajanja občanov na javnih krajih) sem navzoče obvestil, da bodo 30. 11. 1989 začele veljati in da bodo s tem ONZ in predvsem milica dobili pravno podlago za ukrepanje. Iz vprašanj, ki so sledila, je bilo mogoče razbrati nekaj zaskrbljenosti. Poročilo je bilo nato sprejeto, izvedenim pripravam in aktivnostim ONZ pa je bila izražena podpora (sklep o sklicu razgovora s predsedniki občinskih izvršnih svetov je bil sprejet na 196. seji RIS dne 28. 11. 1989) (Zapisnik Izvršnega sveta SR Slovenije s 196. seje, 1989).

Zanimiv je bil odnos RSNZ SR Hrvaške do nameravanega mitinga v Sloveniji. Prvotno niso nameravali izvajati nobenih posebnih ukrepov. V neposrednih stikih, ki smo jih vzpostavili, so nam obljubljali le pomoč pri obveščanju o prihodih avtobusov in vlakov z udeleženci mitinga v Slovenijo. Ko smo jih kasneje seznanili z našo odločitvijo, da bomo mitingarje zaustavljali že ob prihodu v Slovenijo, se je pokazalo, da na to niso pripravljeni. Bali so se, da bi se v tem primeru mitingarji ustavili v Zagrebu in da bi prišlo do ogrožanja stabilnosti Hrvaške (Bračko, 1999).

4 ODNOSI Z JUGOSLOVANSKO LJUDSKO ARMADO

Odnosi ONZ z JLA so bili v določenem smislu podobni odnosom z ZSNZ, upošteva različna delovna področja. Bilo je torej nekaj sodelovanja, čeprav včasih le formalnega, pa tudi precej nezaupanja. V osemdesetih letih, še posebej v drugi polovici, je tudi JLA budno spremljala dogajanje v Sloveniji. Njeni pomembni predstavniki so pogosto izražali svoje nezadovoljstvo zaradi, po njihovem mnenju preveč pasivne in tolerantne drže slovenskih ONZ do aktualnih dogodkov v Sloveniji. Še zlasti so ugotavljali, kako reagiramo na odpore do JLA, na mirovna gibanja in kritičen odnos do federacije, ki so mu pripisovali separatističen značaj.

V sistemu SLO in DS si je JLA znala zagotoviti prevladujoč položaj. Ob postopni reformi političnega in ekonomskega sistema pa se je vse bolj postavljala v vlogo tiste sile, ki mora zagotoviti obstoječ družbeni red in stabilnost in ki je tudi čuvar pridobitev NOB in mora zato pomembno vplivati na aktualno dogajanje.

Pri tem so se pojavljale nekatere nesprejemljive zahteve JLA, kot na primer razširitev mejnega pasu s 100 m na 1 ali celo 5 km. Poleg tega je določene enote pripravljala za posredovanje ob destabilizaciji razmer, centrom za obveščanje je nameravala izboriti pomembnejšo vlogo, saj naj bi prevzeli celotno obveščanje, tudi o kaznivih dejanjih, prometnih nesrečah itd. Podobni centri v ONZ (v sedanji

obliki) potem ne bi bili več potrebni in bi tako prišlo do odvisnosti ONZ od zunanjih informacij, če že ne v celoti, pa vsaj deloma. Takšne in podobne težnje so kasneje privedle do poskusov razorožitve teritorialne obrambe in končno tudi do agresije na Slovenijo.

5 AKCIJA »SEVER«

To so torej bile okoliščine delovanja, v katerih smo bili soočeni z nalogami v akciji »Sever«. Leta 1989 je bil položaj v Jugoslaviji še posebno zapleten. Prihajalo je do permanentne konfrontacije glede vseh bistvenih vprašanj nadaljnega razvoja. Še posebej ostro so bila v zvezi z reformami izražena nasprotja med Slovenijo na eni strani ter zveznimi organi in Srbijo na drugi strani. Dodatno spodbudo so nasprotja dobila ob povsem različnih stališčih glede reševanja krize na Kosovu. Zaradi stavke v kosovskih rudnikih in splošnega poslabšanja položaja je Predsedstvo SFRJ uvedlo izredne razmere na Kosovu. Stališče Slovenije pa je bilo, »da kosovske krize ni mogoče rešiti s silo oziroma s posebnimi ukrepi ter da je pot iz nje mogoče najti le s priznanjem avtonomnosti in enakopravnosti vseh narodov in narodnosti v Jugoslaviji«. O tem govori Peticija za udeležbo na zboru v Cankarjevem domu 27. 02. 1989 (Bukovnik, 2002: 38).

V zvezi s tem so se že marca 1989 pojavljale resnejše napovedi protestnega zborovanja proti slovenskemu vodstvu in njegovi politiki. Pobudniki protesta naj bi prihajali z drugih območij Jugoslavije, zlasti s Kosova. Nakazovala se je nevarnost nastopa provokatorjev in izzivanja neredov v večjem obsegu, kar naj bi privedlo do izrednih razmer in omogočilo zunanjo intervencijo v Sloveniji ter zamenjavo slovenskega vodstva. Zaradi takšnih napovedi, ki so se večkrat pojavljale, smo v RSNZ že v prvi polovici leta 1989 uvedli posebno akcijo, kasneje imenovano akcija »Sever«, katere osnovni namen je bil pravočasno zaznavanje priprav na obsežnejše kršitve JRM, demonstracije, prepovedane javne shode in mitinge. Izvajanje akcije smo še intenzivirali ob sprejemanju ustavnih dopolnil v slovenski skupščini septembra 1989.

Zvezni organi niso nastopili proti napovedanemu »mitingu resnice« v Ljubljani ter so zatrjevali, da bi bila prepoved mitinga nezakonita, da bi bila odraz slovenskega separatizma, da bi pomenila kršitev človekovih pravic, in še posebej pravice do združevanja. Vendar, kot je bilo nesporno ugotovljeno,« so se za javno nastopajočimi pobudniki mitinga skrivale zvezne in srbske varnostne službe«. Torej ni šlo za nobeno spontano aktivnost (Bukovnik, 2002: 189).

Prve naloge, ki so bile izpostavljene v akciji »Sever«, so bile preventivne in informativne. Šlo je za zbiranje obvestil o organizaciji in vsebini napovedanega mitinga in za »pokrivanje« terena za ugotavljanje dejavnosti pripadnikov drugih nacionalnosti v Sloveniji (predvsem Srbov, Črnogorcev in Albancev).

Možne poskuse izzivanja neredov večjega obsega, v katerih naj bi nastopali »emisarji« z drugih območij Jugoslavije, smo v RSNZ spet podrobneje obravnavali oktobra 1989. Takrat še nismo nameravali zaustavljati udeležencev mitinga na meji med Slovenijo in Hrvaško, ampak smo načrtovali predvsem kontrolo prometa na cestnih in železniških relacijah s patroljami in kontrolnimi točkami ter ukrepe

v Ljubljani za spremljanje, varovanje in nadzor mitinga in območja mesta ter za intervencije z uporabo prisilnih sredstev ob hujših kršitvah. »Pri tem se je pokazalo, da bi bil nadzor večjega števila mitingašev ob njihovem prihodu in razhodu praktično nemogoč. Ni bilo mogoče predvideti, na kakšen način zagotoviti njihovo odstranitev iz Slovenije, saj nismo razpolagali z zadostnimi silami in sredstvi«, izvedbo tega ukrepa pa si je tudi sicer težko zamisliti (Bukovnik, 2002: 121).

V pripravo in izvedbo akcije so bili vključeni vsi ONZ, torej RSNZ, UNZ in postaje milice. RSNZ je bil organiziran kot enovit upravni organ, katerega temeljne notranje organizacijske enote so bile UNZ. Notranji organizacijski enoti s statusom uprave sta bili tudi Uprava milice (UM) in Uprava za zatiranje kriminalitete, ki sta v sedanjem MNZ združeni v Generalni policijski upravi (ki je organ v sestavi). RSNZ je imel še dislocirane enote za posamezna območja Slovenije. To so bile UNZ, ki jih je v tistem času bilo 13, v njihovem okviru pa so delovale še postaje milice s splošnim in posebnim delovnim področjem. Vse organizacijske enote ONZ so bile povezane v uspešno delujoč sistem, kar se je pokazalo kot velika prednost v izvajanju akcije »Sever«. Tedanja organizacija ONZ v Sloveniji je omogočala tesno sodelovanje med operativnimi službami, pravno službo, informatiko in drugimi logističnimi enotami.

Takšna organizacijska ureditev je imela svoj odraz v vodenju akcije »Sever«. Akcijo je vodil republiški sekretar za notranje zadeve, Tomaž Ertl, pri vodenju sem sodeloval tudi sam, kot tedanji namestnik republiškega sekretarja in občasno še drugi vodilni delavci ter predstavniki posameznih uprav v RSNZ. Za neposredno operativno vodenje akcije je republiški sekretar imenoval operativni štab, za vodjo štaba pa je določil Leopolda Jesenka, republiškega podsekretarja, načelnika UM ter še 11 drugih članov iz UM (6) in drugih organizacijskih enot RSNZ (5), kar je razvidno iz odločbe republiškega sekretarja za notranje zadeve (Odločba o imenovanju operativnega štaba za vodenje akcije »SEVER«, 1989). V UNZ so bile formirane operativne skupine, ki so jih vodili načelniki UNZ.

Pri nalogah za preprečitev mitinga so sodelovale tudi druge enote RSNZ, Služba državne varnosti (SDV) predvsem z zbiranjem informacij in obveščanjem, Center SDV Ljubljana pa tudi neposredno z izvajanjem nadzora. Naloge sodelujočih kriminalistov so bile obravnavati storilcev kaznivih dejanj in prekrškov, ogledi krajev kaznivih dejanj, zbiranje dokaznega gradiva in dokumentiranje izgrediv ter opazovanje določenih točk. Druge enote RSNZ so zagotavljale nastanitev in oskrbo, opremo, oborožitev, vozila, zveze, dokumentacijo, delovanje centra za informatiko ter zdravstveno varstvo.

V akciji za preprečitev mitinga so sodelovali tudi številni drugi republiški upravni organi (Republiški sekretariat za ljudsko obrambo, ki je odredil dežurstvo v štabih civilne zaščite, Republiški sekretariat za pravosodje in upravo, ki je izvajal priprave v zavodih za prestajanje kazni, Republiški komite za zdravstvo in socialno varstvo pa priprave v zdravstvenih zavodih).

Po prvotnih najavah naj bi se demonstranti iz drugih republik in zlasti s Kosova na miting v Ljubljani pripeljali s 40 do 60 avtobusi ter 6 do 8 vlaki, pričakovali pa smo tudi udeležence iz Slovenije. Po naših ocenah naj bi se mitinga udeležilo od 14.000 do 15.000 demonstrantov.

Za delovanje v akciji »Sever« smo v ONZ potrebovali ustrezno pravno podlago. Miting sam je bil z odločbo Mestnega sekretariat za notranje zadeve (Odločba o prepovedi mitinga, 1989) sicer prepovedan, priprave nanj pa so, predvsem zunaj Slovenije, kljub temu potekale. Predsedstvo SR Slovenije je s sklepom, sprejetim na seji 27. 11. 1989, tako ugotovilo, da so nastale razmere, ko je za zavarovanje javnega reda in miru, življenja ljudi in premoženja potrebno sprejeti ukrepe iz ZONZ (člen 12). Sklep je bil takoj posredovan RIS SRS, ki je v skladu s to ugotovitvijo na isti zakonski osnovi republiškem sekretarju za notranje zadeve na seji (s sklepom št. 193, 27. 11. 1989) naložil, da te naloge izvede (Zapisnik Izvršnega sveta SR Slovenije s 193. seje, 1989). Sklep RIS SRS je predstavljal podlago za 3 odredbe, ki jih je ob koncu novembra 1989 izdal republiški sekretar, in sicer za Odredbo o prepovedi sestajanja občanov na javnih krajih, Odredbo o omejitvi gibanja na območju SR Slovenije in Odredbo o prepovedi prometa motornih vozil na območju SR Slovenije (slednji sta bili izdani za preprečevanje prihodov na prepovedane javne shode in prireditve), ki so začele veljati 30. 11. 1989. Tako so ONZ in zlasti milica dobili pravni temelj za delovanje in ukrepanje.

RIS SRS je miting v Ljubljani obravnaval še na 196. seji dne 28. 11. 1989 (Zapisnik Izvršnega sveta SR Slovenije s 196. seje, 1989). Takrat je podprl vse aktivnosti ONZ za njegovo preprečitev. Podprl je tudi aktivnosti drugih republiških upravnih organov (RK za promet in zveze, RK za informiranje, RSLO, RSPU, RKZSV) v tej zvezi. Nadalje je še sklenil opozoriti ZIS SFRJ in vse RIS in pokrajinska IS, naj spoštujejo prepoved mitinga, ter da bo storil vse, da do mitinga v Ljubljani ne bo prišlo.

Izdelava načrtov je potekala v operativnem štabu oziroma UM, in sicer v dveh smereh: kot priprava na miting in kot priprava na ukrepanje ob prepovedi. Dilema glede prepovedi je izdelavo načrtov močno otežila. MSNZ v Ljubljani je namreč Odločbo o prepovedi mitinga (1989) izdal šele 20. 11. 1989. Med drugim je odločbo obrazložil s tem, da je utemeljeno pričakovati, da bi se na njem razvijale aktivnosti, ki merijo na nasilen potek javnega shoda, da izbira (datum) 1.12. ni naključna (ustanovitev kraljevine SHS) in je zato sporna, saj posebna obeležitev tega dne pomeni negacijo obstoja nekaterih narodov v Jugoslaviji.

Po izdaji odločbe o prepovedi mitinga je bila posebna pozornost ONZ usmerjena v ukrepe za njegovo preprečitev. Načrti so bili zasnovani na določitvi najprimernejših kontrolnih točk za zaustavljanje in zavračanje cestnih vozil z udeleženci mitinga ter na ukrepe za kontrolo vlakov. Kontrolne točke so bile namenjene pregledovanju vozil in potnikov, s posebnim poudarkom na odkrivanju propagandnega materiala (transparenti, slike), zvočnih naprav, orožja in nevarnih predmetov. Temeljna naloga je bila zaustaviti avtobuse (tudi avtomobile) in vlake z udeleženci že ob prihodu v Slovenijo in jim tako preprečiti prihod na miting v Ljubljano oziroma jih zavračati.

Vzporedno s tem je potekalo izvajanje drugih nalog – okrepljena kontrola prometa na cestah in železnici, varovanje oseb in objektov, nadzorovanje določenih območij in krajev ter sumljivih oseb (odkrivanje »emisarjev«), poostrena je bila kontrola prometa na mejnih prehodih in začela se je izvajati mobilizacija Posebne enote milice RSNZ.

Za neposredno akcijo na kontrolnih točkah in v zaporah je bilo določenih 1.391 aktivnih in rezervnih miličnikov, vpoklicanih pa je bilo 1.400 pripadnikov rezervne milice, ki so se brez izjeme odzvali vpoklicu. Na postajah in oddelkih milice je bilo za širše preventivno delovanje v akciji »Sever« angažiranih 2.366 miličnikov. Za izvajanje nalog v akciji »Sever« neposredno ali za podporne naloge pa so bili odgovorni še vsi vodilni delavci RSNZ in številni delavci drugih operativnih služb (okrog 1.000) ter določeni drugi delavci, ki so zagotavljali izvedbo logističnih nalog (Bukovnik, 2002: 221). Opis nalog v akciji »Sever« je povzet po depešah RSNZ (Depeše RSNZ vsem načelnikom UNZ in CSDV v SR Sloveniji, 1989).

Kljub prepovedi se je 1. 12. 1989 pred skupščino SRS zbralo manjše število oseb, le kakšnih 30 ali 40. Pozvani so bili, naj se razidejo, 9 najbolj agresivnih, ki se niso podredili ukazu, pa je bilo pridržanih in predlaganih v postopek sodniku za prekrške. Sodniku za prekrške so bili v postopek predlagani tudi 4 pravoslavni duhovniki, ki so bili prijeti med potovanjem na miting.

Predsedstvo SR Slovenije je nato na seji 2. 12. 1989 ugotovilo, da so razmere v Sloveniji, po sprejetih ukrepih RIS SRS in republiškega sekretarja za notranje zadeve, normalne. Zato je republiški sekretar za notranje zadeve 3. 12. 1989 preklical veljavnost vseh prej naštetih odredb.

Akcija »Sever« pa s tem še ni bila končana. Najprej je sicer bila odrejena demobilizacija rezervne milice, nato pa še končano delovanje Posebne enote milice RSNZ, vendar so še nekaj časa ostali veljavni nekateri preventivni ukrepi. Še naprej se je izvajala poostrena kontrola na meddržavnih in medrepubliških vlakih, na magistralnih cestah, na letališčih in mejnih prehodih, varovanje določenih oseb in vitalnih objektov. Akcije je bila preklicana 8. 12. 1989.

6 ZAKLJUČEK

Mitinga v Ljubljani torej ni bilo, bil je dejansko preprečen. V tem je gotovo največji uspeh akcije »Sever«. Angažiranje v akciji sodelujočih sil je bilo nedvomno upravičeno, saj bi bile neposredne in posredne posledice mitinga lahko usodne za razvoj v Sloveniji. Z gotovostjo lahko zatrdimo, da bi prišlo do množičnih izgrediv, do kršitev javnega reda in miru, ogrožanja življenja ljudi in uničevanja premoženja. Izključiti ne moremo niti političnih posledic. Omajana bi bila stabilnost Slovenije in zavrti procesi družbenih sprememb v smeri demokratizacije (nakazovala se je možnost zunanje intervencije).

V odločilnih trenutkih med pripadniki ONZ ni bilo nobenega omahovanja. K izvajanju akcije so vsi pristopili z veliko odgovornostjo in požrtvovalnostjo, pripravljeni, da svoje delo v obrambo Slovenije in vseh njenih državljanov opravijo po svojih najboljših močeh. Posebej ponosni smo lahko na slovensko milico, ki je zaupane naloge izvedla z mnogo inventivnosti in visoko profesionalno v skladu z načeli pravne in socialne države. »V tem obdobju je slovenska milica uživala tudi velik ugled, saj ni dokazovala le visoko profesionalnost, temveč tudi pripadnost slovenskemu narodu ter domoljubje do svoje domovine« (Čas, 2009: 40).

Akcija »Sever« je bila prelomna za ONZ. Čeprav smo v odnosu do zveznih organov že prej zahtevali spoštovanje ustavnega položaja Slovenije in njenih

državnih organov ter njihove samostojnosti, smo prav ob tej priložnosti s konkretnimi operativnimi ukrepi, ki smo jih bili pripravljene stopnjevati vse do uporabe sile, napravili odločilen korak naprej. Korak, ki je kasneje, leta 1991, vodil do uspešnega sodelovanja ONZ v vojni za osamosvojitve Slovenije.

Akcija »Sever« pa je bila za ONZ pomembna še v enem pogledu. Za vse aktivnosti, postopke in ukrepe smo imeli popolno podporo vseh državnih in družbenih organov v Sloveniji, in še posebej vseh državljanek in državljanov. Ljudje so nam bili pripravljene nuditi vsakršno pomoč, se tudi osebno angažirati in nas materialno podpreti. Zaupanje v ONZ je doseglo do takrat najvišjo stopnjo.

LITERATURA

- Anžič, A. (1991). Nadzor nad represivno (policijsko) funkcijo pri nas skozi različna zgodovinska obdobja. *Zbornik strokovno-znanstvenih razprav*, 3, 9-25.
- Bračko, B. (1989). *Uvodno poročilo o varnostnih razmerah v Sloveniji na razširjenih kolegijih RSNZ*. Ljubljana: RSNZ.
- Bračko, B. (1990). *Uvodno poročilo o varnostnih razmerah v Sloveniji na razširjenih kolegijih RSNZ*. Ljubljana: RSNZ.
- Bračko, B. (1999). Akcija Sever - korak k osamosvojitvi Slovenije. *Varnost*, 48 (pos. št.), 6-8.
- Bukovnik, A. (2002). *Sever*. Ljubljana: Zveza policijskih veteranskih društev Sever.
- Čas, T. (2009). Razprava o domoljubju v varnostnem sistemu. V: T. Kladnik (ur.), *Pogovori pri predsedniku republike, Domoljubje*. Ljubljana: Defensor.
- Depeše RSNZ vsem načelnikom UNZ in CSDV v SR Sloveniji: št. 21/1-3/1-4/4279, št. 21/1-3/1-SZ-45/124-89, št. 21/1-3/1-SZ-2/5428, št. 21/1-3/1-2/5497. (1989). Ljubljana: RSNZ.
- Komisija za SLO in DS pri CK ZKS. (1989). *Okrogla miza o aktualnih vprašanjih varnosti (zaščite in obrambe) v procesu družbenih sprememb: gradivo in razprave na posvetu*. Ljubljana: CK ZKS.
- Odločba o imenovanju operativnega štaba za vodenje akcije »SEVER«: številka 21/5-3/2-Z-334/1-89*. (1989). Ljubljana: RSNZ.
- Odločba o prepovedi mitinga: št. 10/11-22/30-926*. (1989). Ljubljana: Mestni sekretariat za notranje zadeve.
- Pečar, J. (1990). Slovenska policija v sedanjih družbeno političnih razmerah. V: N. Tavčar (ur.), *Varnost in družbeno politične spremembe: zbornik* (str. 3-21). Ljubljana: RSNZ.
- Ribičič, C. (1992). Ustavni razvoj Slovenije. V: I. Kaučič (ur.), *Nova ustavna ureditev Slovenije: zbornik razprav* (str. 28-41). Ljubljana: Uradni list.
- Zakon o spremembah določb zakonov, ki določajo pooblastila in naloge družbenopolitičnih organizacij. (1990). *Uradni list SRS*, 47 (8).
- Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o notranjih zadevah. (1989). *Uradni list SRS*, 46 (27).
- Zakon o spremembah zakona o Svetu SR Slovenije za varstvo ustavne ureditve. (1988). *Uradni list SRS*, 45 (38).
- Zapisnik Izvršnega sveta SR Slovenije s 193. seje*. (1989). Ljubljana: Izvršni svet SRS.

Zapisnik Izvršnega sveta SR Slovenije s 196. seje. (1989). Ljubljana: Izvršni svet SRS.

O avtorju:

Branimir Bračko, univ. dipl. pravnik, nazadnje zaposlen v RSNZ kot namestnik republiškega sekretarja za notranje zadeve.